

Evrensel Bir Etik Mümkün müdür?

Ülker Öktem¹

ORCID: 0000-0002-4739-8752

"Ahlak, kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın öğretisi değildir; o, kendimizi mutluluğa nasıl layık kılabileceğimizi öğretir; zira sırf mutluluk için yapılan bir eylem, ahlaki olamaz."

Kant

Öz

Burada, evrensel, nesnel ve genel geçerli bir etik arayışı içinde olan Kant'ın ahlak anlayışı; ahlak felsefesi genel hatlarıyla sunulacaktır. Bilgide ulaştığı kesinliğe koşut bir kesinliği mutlak saydığı ahlak ilkelerinde de gerçekleştirmek amacıyla olan Kant, bu nedenle, evrensel bir etik arayışı içindedir ki, bu, bir akıl ahlakıdır. Bu ahlakın kuruluşunda kurucu öğeler ise, iyi istenç, koşulsuz buyruk (kategorik emperatif; ahlak yasası), özgürlük, ödev ve yükümlülük kavramlarıdır. Kant, bize, nasıl davranmamız gerektiğini belirleyen ahlak ilkelerini saptamak ve bu ilkelerin uygulanışına elverişli bir dünya kurmak ister. Bu nedenle, bilgide ulaştığı kesinliğe ahlakta da, mutlak saydığı ahlak ilkeleri aracılığıyla ulaşmak ister. Bu amaçla, ahlaka ilişkin aksiyomların da tıpkı matematiğin ve fiziğin aksiyomları gibi sentetik a priori nitelikte olduğunu ispat etmeye çalışır; bu suretle ahlakın niteliği sorununu ahlakın aksiyomlarının niteliği sorununa indirger. Aksiyomların niteliğine ilişkin sorunsal çözümlenmedikçe ahlakın ne olduğu sorununun çözümlenemeyeceğini ısrarla belirtir. Ona göre, ahlakın aksiyomları, geçerliği herkesçe kabul edilebilir nitelikte bir tek aksiyoma indirgenebilir. O, 'kategorik emperatif' ya da 'ahlak yasası' olarak adlandırdığı bu aksiyomu şöyle dile getirir: "Öyle davran ki, eyleminin kuralı genel bir yasanın ilkesi yapılabilsin."

Anahtar Kelimeler: Etik, Özgürlük, Maksim, Kategorik Emperatif, Ödev, Yükümlülük.

Is Possible in Terms of Universal Ethics?

Abstract

Is possible in terms of universal ethics? As it is obvious in the title, we present here the moral philosophy of Kant who seeks for a universal, an objective and a de facto ethics understanding. Having an aim of reaching to certainty in ethics, just as he has achieved in knowledge, Kant is in search of a universal ethics that is actually mind ethics. In the establishment of this kind of ethics, the foundational elements, here, are the concepts of good will, unconditional imperative (categorical imperative; moral law), freedom, duty and obligation. Kant wants to determine the moral principles specifying how we should act and to create a world that enables to perform those principles. Therefore, he desires to reach to the certainty in ethics, just like he did in knowledge, through moral principles that he considers as absolute. With this aim in mind, he aspires to prove that the axioms in ethics are a priori just like the axioms in physics and mathematics. In this way, he degrades the problem of quality of ethics to the problem of the axioms of ethics. He harps that we cannot analyze the problem of what ethics is about unless investigating the problem of the quality of axioms. According to Kant, axioms of ethics can be degraded to only one axiom whose reality is accepted by everyone. He expresses this axiom, which he names as 'categorical imperative' or 'the code of ethics', via these words: "Act as if the maxim of your action were to become through your will a universal law of nature."

Keywords: Ethics, Freedom, Maxime, Categorical Imperative, Duty, Obligation.

¹ Prof. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

E-mail: ulkeroktem3@hotmail.com

Giriş

Konumuz, evrensel, nesnel, genel-geçerli bir etiğin mükün olup olmadığıdır. Deontolojik etik içerisinde yer alan Kant'ın 'ödev etiği' ya da 'niyet ahlaki', eylemin sonucundan ziyade, temelindeki 'niyet', 'ilke' ve gerçekleştirdiği 'ödev' in önemli olduğunu vurgular. Buna göre, bir eylemin iyiliği (doğruluğu) veya kötülüğü (yanlışlığı) yapıldığı esnadaki niyete bağlıdır. Böyle bir ahlaksal yaşamda amaç, mutluluk değil, ahlak yasasının gereğini yerine getirmeyi 'ödev' olarak gerçekleştirmektir.

Esasında, Kant, bilime, metafiziğe, etiğe ve estetiğe yeni felsefi temeller kazandırmak amacıyla bilimde, metafizikte, etikte ve estetikte genel, doğru ve zorunlu, yani, apodeiktik olanı aramış; bu amacına da insan aklının kritiğini yaparak ulaşmaya çalışmıştır. Ona göre, ilkelerin yeri olan, doğruyu meydana getiren akıl, bilimde **salt** ya da **teorik akıl**, iyiler alanında yani doğanın karşısına koyduğu ahlakta **pratik** ya da **uygulamalı akıl** ve güzeller alanında yani estetikte **refleksiyonlu akıl** olarak adlandırılan akıldır. Ama, esasında bu üç akıl, bir ve aynı akıldır. Kant, *Salt Aklın Kritiği*, *Pratik Aklın Kritiği* ve *Yargı Gücünün Kritiği* adlı eserlerini, aklın bu üç cephesini de etraflıca inceledikten sonra, sırayla, çeşitli yıllarda kaleme almıştır.²

1. Ahlak Kanunu

Ona göre, ahlâk dünyası ve doğa ya da zaman-mekân içerisindeki kosmos karşı karşıyadır. Her iki dünya arasında gözden kaçırılmasına imkân olmayan büyük bir fark vardır. Ahlâk dünyasının kanunu, ahlâk kanunu, insanın irâdesini yöneten "yapmalısın" buyruğudur; doğanın kanunu ise, doğada olup biten bütün olayların kanunudur. Kant, ahlâk kanunu olarak nitelendirdiği kategorik buyruğu, ilkin şöyle ifade eder: "Öyle davran ki, senin irâdenin *maximi*³ her zaman aynı zamanda genel bir kanunun ilkesi olarak geçebilsin". Aynı anlama gelmek üzere, onun bu kanunu başka şekilde de ifade ettiğini görüyoruz. Şöyle ki: "İnsan, kendi davranışlarının *maximinin* genel bir kanun olmasını isteyebilmelidir. Bu, genel olarak ahlâk bakımından yargılamanın ölçüsüdür"; "Genel bir kanun olmasını isteyebileceğin bir ilkeye, *maxim'e* göre eyle". Bu genel kanunu, ki artık kategorik

² Onun, aklı sorgulamak amacıyla yazdığı kritiklerinden ilki *Salt Aklın Kritiği* olup, 1781'de yayınlanmış, 1787'de ikinci baskısı yapılmıştır. Kant, burada, 'doğayı nasıl bilebiliriz?', 'bilgimizin sınırları nedir?', 'acaba bütün varlık, sadece zorunluluğun ege-men olduğu ve belirlediği fenomenler dünyasından mı ibarettir?' gibi sorular sorarak, doğa düzenini ve fenomenler dünyasıyla ilgili bilginin doğruluğunu araştırırken, 1788'de basılan, ikinci kritiği *Pratik Aklın Kritiği*'nde, zorunluluğun hâkim olduğu doğanın karşısına koyduğu özgürlük alanını, ahlak dünyasını incelemiştir. 1790'da yayınlanan üçüncü kritiği *Yargı Gücünün Kritiği*'nde ise, doğaları gereği birbirlerinden ayrı olan teorik ve pratik akıl düalizminden kurtulmaya çalışmış, zorunluluk ile özgürlüğü, doğa ile ahlaki birleştirerek yeni bir varlık düzeni aramaya girişmiştir.

³ Kant'ın kullanmış olduğu "maxim" kelimesi, bugün bizim için yadırganan bir kelimedir. Bu kelime, Kant'ın terminolojisinde, bir istekteki subjektif niyet ve ilkeyi ifade eder. Örneğin, bir kimse, herkes tarafından beğenilmek için bazı davranışlarda bulunuyorsa, ün kazanmak istemek bu davranışın maximidir. Fakat bu maxim, herkesi içine alabilecek bir şekilde genişletilebilir; bir ilke, bir kanun haline getirilebilir. O zaman maxim, insanın subjektif sferinden, niyet ve isteklerinden, insanlar arasındaki ilgilere, bağlara yükseltilmiş olur. Demek ki, akıl sahibi bir varlık, kendi öznel pratik ilkelerini, yani maximlerini ya aynı zamanda genel yasalar olarak düşünemez ya da onları genel bir yasa koymaya uygun kılan biçimler olarak kabul etmek zorundadır. Diyelim ki, servetimi, her emin yola başvurarak arttırmayı maxim edindim. Şimdi, elimde bir miktar emanet para var, sahibi ölmüş ve bu para konusunda yazılı hiçbir belge bırakmamış. Bu, doğal olarak tam da maximime uygun bir durumdur. Şimdi, bu maximin genel bir pratik yasa olarak da geçerli olup olamayacağını bilmek istiyorum. Bunun için "verildiğini hiç kimsenin kanıtlayamayacağı bir emaneti herkes yadsıyabilir" yasasını koyup koyamayacağımı sorarım. Sorar sormaz, böyle bir ilkenin bir yasa olarak kendisini yok edeceğinin farkına varırım; çünkü bu genel bir yasa koymaya uygun olmaksızın o kadar uzaktır ki, genel bir yasa biçimine sokulduğunda kendi kendisini ortadan kaldıracaktır. Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ioanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı (Ankara: H. Ü. Yayınları, 1980), 31. Maximin içeriği kalabilir ama bu içerik maximin koşulu olmamalıdır; yoksa maxim yasa olmaya elverişli olmaz. Örneğin, içerik benim mutluluğum olsun. Kendi mutluluğumda başkalarının da mutluluğunu kapsayabiliyorsam, o takdirde, bu, nesnel pratik bir yasa olabilir. Kant, *a.g.e.*, 40. Yoksa, "herkes kendini mutlu kılmalı" gibi bir buyruk, aptalca bir buyruk olurdu; çünkü bir insanın zaten kendiliğinden kaçınılmaz olarak istediği şey, hiçbir zaman ona buyrulamaz. Kant, *a.g.e.*, 43.

buyruğun ikinci formülüdür bu, Kant, *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde daha kolay anlaşılır bir şekilde şöyle ifade etmiştir: “Öyle davran ki, bu davranışında insanlığı hem *kendinde hem de diğer insanların her birinde, her zaman bir amaç olarak göresin; asla bir araç olarak kullanmayasın*”.⁴ Başka deyişle, “*İnsanlığı, kendinde ve başkalarında hiçbir zaman bir araç olarak değil, hep bir amaç olarak göreceğ gibi eyle*”. Kısacası, Kant ahlakında, yani deontolojik ahlakta, insanı bir araç olarak değil, daima bir amaç olarak görmek ve buna göre eylemde bulunmak söz konusudur. Örneğin, hayatın elemelerinden kurtulmak için intihar etmek istiyorsunuz. Bu durumda, elemenden kurtulmak hissine, yani, bencilliğe dayanarak intiharın meşruiyetini ve ahlâken makbul olduğunu doğal bir yasa olarak isteyebilir misiniz? Hayır! Çünkü nefsimiz hakkındaki sevgimiz, başka deyişle, kendimizi beğenmek mümkün merteye ömrümüzü sürdürmeyi gerektirir. Dolayısıyla, bencillik, öldürmek değil, hayatın devamlılığını emreder. Eğer, kendini beğenmek, sonuç olarak nefsi öldürmeye delâlet ederse, doğa, kendi yasasıyla yani, kendini beğenmekle tezada düşmüş olur. Şu halde, intiharın genel bir yasa, meşrû bir yasa olmasını talep edemezsiniz. Zira, irâde, içgüdü tarafından durdurulduğu için “elemenden kurtulmak için intihar et” tarzında şartlı bir emir (imperatif hypothetique) Kant’ı hiç ilgilendirmez. Esasında, Kant’a göre, intihar, aynı şekilde, ötanazi (ölüm hakkı isteme) ahlâklı bir davranış değildir; çünkü intihar eden, ya da ölmeyi isteyen kişi, şahsiyetini bir araç gibi kullanmaktadır. Oysa, ahlâkî emir, ancak kesin ve genel olur. Bu kesinlik ve genelliğin meydana gelebilmesi için bencilliğin oluşturduğu görelî hedefleri bırakmak, davranışlarımıza mutlak bir amaç aramak gerekir. Bunun için de, davranışlarımıza mutlak bir amaç koyan bir pratik akıl, bir irâde gereklidir.⁵

Ona göre, her insan, insanlığın taşıyıcısı olarak, kutsal bir varlıktır. Bu nedenle, biz, her insanda, insanı bir son amaç, kendi başına bir amaç olarak görmeli, asla bir araç olarak görmemeli; yani, kategorik buyruğun buyurduğu gibi, her insanda insan onuruna saygı göstermeliyiz. Böylece Kant, bu genel kanunlarıyla, hayattaki bütün davranışların ahlaka uygun olup olmadıklarını kesin olarak açığa çıkaracak bir kriter vermek istemektedir. Ona göre, bir davranışın ahlâkî olabilmesi, onun her zaman bir kural, bir genel yasa olmasıyla mümkündür. Bu ise, onun doğal bir yasa olmasını arzu etmek demektir. Nasıl oluyor da davranışımız böyle genel, evrensel bir yasa şeklini kazanıyor? Başka deyişle, kendi davranışımız için kabul ettiğimiz ilkenin doğal bir yasa olmasını nasıl isteyebiliyoruz? Bunu, içgüdü'nün, bencilliğin bizi götürdüğü görelî hedeflerde değil, eylemlerimizi mutlak amaca yönelten irâdede aradığımız için isteyebiliyoruz. Esasında, dikkat edilirse, irâdeyi böyle mutlak olarak belirleyen de insandır; yani, insanın bu mutlak amacı, kendi şahsiyetinden, akıl sahibi bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır.⁶

Şu halde, insan aklı, insandan, bunu bir ide olarak gerçekleştirmesini ister. Bu demektir ki, ahlâk kanunu, insana hazır olarak dışarıdan verilmemiştir; o, insan aklının varlık yapısından, bizzat insan aklından kaynaklanmaktadır. Ahlâk buyruklarının temeli, insanın insanlığıdır. Kant, bu durumu, *autonomie* (otonomi) kelimesiyle ifade eder. Böylece, kategorik buyruğun üçüncü formülü de “*autonomie* (özerklik) idesine göre eyle” ortaya çıkmış olur. Bu, aklın yönettiği irâdenin kendi kendisini yönetmesi, belirlemesi, kendi kanununa uyması demektir. İnsan özgür olduğunu kendi deneyimi ile bilemez. Pekiyi, salt pratik aklın temel ve gerçek fenomeni olan bu kategorik buyruk nasıl mümkündür? Başka deyişle, **olaylara etki eden şartsız bir “yapmalısın” buyruğunun imkânı, temelini nerede bulur?** Bu buyruk temelini, **irâdesi özgür olan ve**

⁴ Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. Ioanna Kuçuradi (Ankara: 1995, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 46; Ayrıca bkz. Heinz Heimsoeth, *Immanuel Kant’ın Felsefesi* çev. Takiyettin Mengüşoğlu (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967), 135.

⁵ Mehmet Emin Erişirgil, *Kant ve Felsefesi* (İstanbul: Eko Mtb., 1997), 212-213.

⁶ Erişirgil, *a.g.e.*, 211-212.

“**yapmalısın**” buyruğuna göre hareket edebilen bir varlıkta; insan varlığında bulur. “Yapmalısın”, çünkü yapabilirsin! Kant’ın burada vardığı sonuç budur. Bu sonuç, teorik, mantıksal bir sonuç değil, bir *postüla*’dır.

Ona göre, eğer aklımızın kaynak teşkil ettiği bir ahlak kanunu olmasaydı, özgür olduğumuzu iddia etmeye de hakkımız olmazdı. Biz, özgür olduğumuzu doğrudan doğruya değil, ancak ahlâk kanunu dolayısıyla, aracılı olarak biliriz. Kategorik “yapmalısın” buyruğunun gerekli varlık şartı, özgürlüğün gerçekliğidir. Şu halde, özgürlük, ahlâk kanununun varlık temelidir, ‘ratio essendisi’ dir; özgürlük olmazsa, ahlâk kanunu olmaz. Ama, ahlâk kanunu da özgürlüğün ‘ratio cognoscendi’ sidir. Kısacası, özgürlük ve ahlâk kanunu birbirlerini temellendirirler. Özgürlük, aynı zamanda, teorik aklın bütün ideleri içinde, dolaysızca kavrayamasak da, olanaklılığını a priori olarak bildiğimiz tek idedir; çünkü özgürlük, ahlâk kanununun koşuludur. Öte yandan, özgürlüğün bilincine varabilmenin koşulu **da, her şeyden önce, ahlâk kanunudur**; ve akıl, onu, hiçbir duyusal koşul tarafından alt edilemeyen, hattâ her koşuldan büsbütün bağımsız olan bir belirleme nedeni olarak ortaya koyduğundandır ki, ahlâk yasası, bizi, doğrudan doğruya özgürlük kavramına götürür.⁷

İnsan belirli bir şeyi yapması gerektiğinin bilincinde olduğu için onu yapabileceği yargısına varır ve kendisinde -ahlâk yasası olmasaydı bilemeyeceği- özgürlüğün bulunduğunu görür.⁸

“Özgürlük idesi” ne uymaktan başka türlü hareket edemeyen her varlık, pratik bakımdan, yani, teorik ispatlara dayanmadan, gerçekten özgürdür. Ayrıca, özgürlük sayesinde, insanın irâdesi, ahlâk yasası tarafından doğrudan doğruya belirlenir.⁹ İnsanın irâdesinin özgür olması demek, uyması gereken hiçbir kanunun bulunmaması demek değildir. Aksine, değiştirilemez, fakat özel bir kanuna, özgür olarak uyması demektir. O halde, özgürlük, yani ahlâk hakkındaki bilgi, pratik akıl bakımından, buna sahip varlıklar için “gerekli” bir şey olarak ortaya çıkmaktadır. Kısacası, **olaylar dünyasına değil, düşünülür dünyaya bağlı bir özgürlük mümkündür**. Fakat, söz konusu özgürlük, bir gelişigüzellik, canı ne isterse yapmak demek değildir. Aksi takdirde, o, bir kanunsuzluk, yöneten bir temelden yoksun olma anlamına gelir ki, Kant’ın deyimiyle, bu, negatif mânâda bir özgürlüktür ve onun görüşüne son derece aykırıdır. Pozitif mânâda özgürlük ise, bir “kanuna uyma”dır. Salt pratik aklın kendi kendisine yasa koymasıdır. Bu nedenle, ahlâk yasası, salt pratik aklın özerkliğinden yani, özgürlüğün özerkliğinden başka bir şey ifade etmez. Bu özgürlüğün kendisi, bütün maximlerin biçimsel koşuludur ve maximler ancak bu koşula bağlı olduklarında en yüksek pratik yasayla uyusabilirler.¹⁰ Eğer, insan, özgür olduğunu biliyorsa, bu bilgi ona bambaşka bir yerden gelmektedir. Bu bilginin kaynağı, insanın içinde duyduğu buyruktur. İnsan bu buyruğa göre hareket etmese, ona bağlı kalmaya bile, onun kendisinden beklediği şeyi bilir. İnsanın hiçbir şarta bağlı olmayan ‘yapmalısın’ buyruğunu kendi içinde duyması fenomeni, aklın temel fenomeni, temel olayıdır.¹¹

Peki, acaba ahlâk kanununu, irâdemizin, istememizin maximi yapan, içimizden bizi harekete getiren, iten şey nedir? Bizi içimizden iten, harekete getiren biricik şey, Kant’a göre, ancak saygı duygusudur. Bu duygu, temelini a priori olarak bizim kendi hakkımızdaki, kendi insanlığımız hakkındaki bilgide bulduğu için özel bir duygudur; kaynağı, acıma duygusu gibi, dışarıda değil, akıldadır. Mahiyet olarak aklîdir. O halde, saygı,

⁷ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 34.

⁸ Kant, *a.g.e.*, 35.

⁹ Kant, *a.g.e.*, 45.

¹⁰ Kant, *a.g.e.*, 38.

¹¹ Kant, *a.g.e.*, 146.

birinci derecede, hâlis bir ahlâk duygusudur, ahlâk kanununun uyandırdığı bir duygudur. Öyle ki, Kant'a göre, ahlâk kanununa karşı duyulan saygı, "ahlâklılığın sübjektif harekete getiricisi" olarak görülmelidir. İnsanın davranışlarını ahlâklı yapan şey, bu davranışların ödeve karşı saygıdan doğmalarıdır. İnsanın her iyi davranışını doğuran, onun kendi içindeki ahlâk kanununa karşı duyduğu saygı olduğu içindir ki, her iyi davranışta, davranışı yapan ve diğer insanlar hesaba katılırlar. Nitekim, ahlâk kanununun biraz yukarıdaki formülü de bize bunu ifade etmekteydi. O, bizden, insanlara karşı yapıp ettiklerimizde, onların şahsındaki insanlığa saygı duymamızı istiyordu. Her insan eylemde bulunurken, bir şey yapmaya karar verirken, ahlâk kanununun bir süjesi, bir akıl süjesidir; bundan dolayı da ahlâk kanunu onun için saygı duyulacak bir kanundur. Kategorik buyruk, insanlara, kendilerine ve birbirlerine saygı dolu bir duyguyla bağlanıp, böyle davranmayı buyurmakla, onlar arasında, yani, akıl varlıkları arasında ideal bir birlik, beraberlik hazırlamış olur.

Şu halde, ahlâk kanunu, insanları birbirine bağlayan, onlara şekil veren, *kosmosun*, empirik olmayan duyar üstü bir ilkesidir. Ahlâk kanununun, akli ve irâdesi olan herkes için geçerli olması gerektiğinden, nesnel olarak zorunlu olduğu düşünülür. Ahlâk kanunu, herkese hem de tam olarak kendisine uymayı buyurur. Bu nedenle, ahlâk kanunu, kişinin kendi mutluluğu ilkesinden başka bir şeydir.¹² Kant, bundan, dindarca bir saygıyla bahseder; ahlâk kanununun genel-geçerli olduğu bu bütünlüğe, bu "ahlâk dünyası"na, "amaçlar ülkesi" der. Bununla da, "objektif amaçlar"ın düzenli bütünü, "hiçbir şarta bağlı olmayan değerler" in taşıyıcısı olan akıl sahibi varlıkları ve insan olma şerefini kasteder. Amaçlar ülkesi, ahlâk dünyası, insanın "iyi"yi istemesinde, ahlâklı olmasında, yani ancak yaptıklarında, ettiklerinde gerçekleşir. İnsan, kendisini, akıl sahibi bir varlık olarak, akıl tarafından kendisine kesin bir şekilde buyrulan ahlâk kanunlarını gerçekleştirmekle görevli görür. Dolayısıyla, iyilik, irâdenin ahlâk yasasına uygunluğu, kötülük ise, irâdenin ahlâk yasasına uygunsuzluğu olur. Irâdenin ahlâk yasasına uygunluğunda aranacak yön, şeklen yani, niyet açısından uygunluktur. Niyetin ahlâk yasasına uygun olması, iyilik kavramını; olmaması ise, kötülük kavramını meydana getirir. Yoksa, bir davranışın dıştan maddî olarak ahlâk yasasına uygun olması, sadece meşrû ve hukukî olmasını temin eder. Oysa, ahlâkî olması için, o davranışta bulunulurken, niyetin ahlâk yasasına uygun olması gerekir ve bu, yeterlidir.¹³

2. En Yüksek İyi

Ona göre, bir ahlâk varlığı için ulaşılmaması gereken son amaç "*en yüksek mutluluk*", "*en yüksek iyi*" dir. Kategorik buyruk bizi, "en yüksek iyi"yi istemeğe zorlar. "En yüksek iyi", ancak, Tanrı'nın var oluşu koşuluyla olabildiğinden, Tanrı'nın varlığını kabul etmek, ahlâksal bakımdan zorunludur. Kant, insanın ahlâk bilincinden, genel geçerliği olan ahlâk kanunundan yola çıkarak, insanın eylemlerinin sonucu ve ahlâk kanununun bir gereği olarak elde etmek istediği "en yüksek iyi" kavramına varır. Bunun gerçekleşebilmesi için de Tanrı'nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmayı zorunlu kabul eder. Kısacası o, Tanrı'nın varlığını salt pratik aklın zorunlu bir postülatı olarak ortaya koyar ve ahlâkı rasyonel bir temel üzerine oturtmaya çalışır; böylece, kendi zamanına kadar ısrarla savunulmuş olan teolojik ahlâkı reddederek, ahlâktan Tanrı'nın varlığına geçip, bir ahlâk teolojisi kurar.¹⁴ Buna göre, kategorik buyruğun bizi istemeğe zorladığı "en yüksek iyi" nin bizim için mümkün olması gerekir. O halde, "en yüksek iyi"yi geliştirme bizim ödevimizdir.

¹² Kant, *a.g.e.*, 42-43.

¹³ Erişirgil, *Kant ve Felsefesi*, 225

¹⁴ Mehmet Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi* (Ankara: Ümit Mtb.,1981), 2-3.

Esasında, “en yüksek iyi” (summum bonum), hem ‘Pratik Aklın Kritiği’nin, hem de ‘Yargı Gücünün Kritiği’nin başta gelen problemlerinden biridir. Kant, bu kavramı, “mutlulukla, daha doğrusu mutlu olmaya lâayık olma ile, ahlâklılığın birleşmesi” şeklinde tanımlar. O halde, “en yüksek iyi”nin iki ögesi, ahlâklılık ve mutluluktur. ‘Pratik Aklın Kritiği’nde Kant, bu iki ögeden daha çok ikincisi, yani mutluluk üzerinde durur. ‘Yargı Gücünün Kritiği’nde ise, her iki ögeyi de birlikte ele alarak, ahlâk teleolojisinden (nedensellik), ahlâk teolojisine nasıl geçileceğini gösterir.¹⁵

Mutluluk ve ahlâklılık, ‘en yüksek iyi’nin iki ayrı ögesi olduklarından analitik olarak bilinemezler. “En Yüksek İyi”, bu kavramların bir sentezidir; a priori olarak bilindiği; deneyden elde edilmediği, pratik olarak zorunlu olduğu için, ancak, irâde özgürlüğü sayesinde gerçekleşmesi a priori olarak zorunludur. Eğer, mutluluk-ahlâklılık ilişkisinin sentetik bir ilişki olduğunu düşünürsek, bu durumda ortaya başka bir güçlük çıkar. O da şudur: Mutlu olma arzusu, ya ahlâklılık (erdem) ilkesinin motivi olacak; ya da ahlâklılık ilkesi, mutluluk için bir yeter-sebebe olacaktır. Birinci alternatif mümkün değildir; çünkü **sırf mutluluk için yapılan bir eylem ahlâkî olamaz**. İkinci alternatif de, aynı şekilde, mümkün değildir; çünkü dünyada neden-sonuç arasındaki her tür pratik ilişki, ahlâkî niyete değil, doğa kanunlarının bilinmesine ve onların mutluluk için kullanılabilmesine bağlıdır. Bu nedenle, ahlâk kanununa ne kadar uyulursa uyulsun, dünyada, mutlulukla ahlâklılık arasında, zorunlu bir ilişki kurmayı ümit etmek mümkün değildir. Oysa, böyle bir ilişkiyi içinde bulunduran “en yüksek iyi”nin gerçekleştirilebilmesi için çaba harcamamızı ahlâk kanunu bizden istemektedir. Bu durumda, ‘en yüksek iyi’yi gerçekleştirmenin imkânsızlığı, zorunlu olarak, ahlâk kanununun da geçersiz olduğunu gösterecektir. Başka deyişle, eğer, pratik kurallara uygun olarak ‘en yüksek iyi’nin gerçekleşme ümidi yoksa, böyle bir amaç için çaba harcanmasını isteyen ahlâk kanununun da hayâl ürünü olması, boş ve hayâlî amaçlara yönelmiş bulunması, sonuç olarak mâhiyeti itibarıyla geçersiz olması gerekir.

Kant’a göre, burada bir antinomi vardır. Hem mutluluğa ihtiyaç duyalım, hem ona lâayık olalım, buna rağmen ondan payımıza düşeni alma imkânından tam anlamıyla yoksun olalım; bu, akıl sahibi bir varlığın arzu ve irâdesiyle bağdaşmaz. Böyle olduğu halde, insanın ahlâklı hareket etmesi ile mutlu olmayı istemesini birbirinden ayıramayız. Gerçekten erdem, insan için, insanın şahsı bakımından, kendi başına yüksek bir kıymet taşır ve ödev olarak yapılan eylemlerde ortaya çıkar. Ödev ile mutluluk arasında bir bağın bulunduğu da doğrudur. Ahlâk kanununun buyruğu ile mutluluk arasındaki bağ, pratik alan için sentetik a priori bir prensiptir. Bunun anlamı şudur: Erdemli olmak, mutlu olmaya hak kazanmak, ona lâayık olmak demektir. “Erdem, arzu etmeye değer görünebilecek her şeyin en yüksek şartıdır”. Bu yüzden erdem, ‘en yüksek iyi şey’dir. İnsanın çabalarının ve arzularının gerçekleşmesine, yani mutlu olmaya ihtiyacı vardır. İnsanın mutluluğa yönelmesi, onun doğaya, duyulur dünyaya bağlı yanından, ihtiyaçlarla dolu olan varlığından gelmektedir. Aslında, insan, **mutluluğa lâayık olmaya** ihtiyaç duyar; ondan pay almaya değil. Bu ikisinin -lâayık olma ve pay alma- birleşmesi, akıl sahibi bir varlığın mükemmel olanı istemesi demek olur ki, Kant’a göre, bu mümkün değildir.¹⁶

Biz, böyle bir varlığı ancak düşünebiliriz. Dolayısıyla, onun mümkün olduğunu var saymak, aynı zamanda, ödevde bir gereksinim olarak bağlı olan bir zorunluluktur. Fakat duyular dünyasında yaşayan akıl sahibi varlıklardan hiçbirisi, varlığının dünyadaki süresi boyunca buna erişemez. Kant bunu şu sözlerle ifade

¹⁵ Aydın, *a.g.e.*, 18-19.

¹⁶ Heimsoeth, *Immanuel Kant’ın Felsefesi*, 151-152; Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, 22-23.

eder: “Böyle bir şeyin pratik bakımdan, ahlâk bakımından, beklenmesi gerektiğinden; tam bir başarıya ancak sonsuza kadar uzayan bir oluş içinde varılabileceğinden, salt pratik aklın bir ilkesi, idesi olarak, bunu pratik bakımdan aşmayı -bu dünyayı aşmayı- istememizin real bir objesi olarak kabul etmemiz gerekir”.¹⁷

Bu nedenle, Kant’a göre, doğa ve ahlâklılık, insan varlığında birleşen, iki ayrı dünya; insan varlığının iki kutbudur. Bu iki dünyanın bağlantısı, ‘*Salt Pratik Aklın Kritiği*’nde, Tanrı, Özgürlük ve Ölümsüzlük ideleriyle sağlandıktan sonra, üçüncü ve son kritik olan ‘*Yargı Gücünün Kritiği*’nde de söz konusu edilecektir. Kant’a göre, ahlâkî ödevin yerine getirilmesi için inanç da son derece önemlidir. Ama, acaba, Tanrı’ya inanmayan bir kimsenin ahlâka bakışı nasıl olacaktır? Eğer insan, kendi akıl gücüyle, Tanrı’nın varlığından bağımsız olarak, neyin iyi ve neyin kötü olduğunu biliyorsa, Tanrı’ya inanmadan da ahlâklı olabilecek demektir. Nitekim, Kant, ‘*Yargı Gücünün Kritiği*’nde ahlâk kanıtını açıkladıktan sonra, tartışmayı bu noktaya getirir ve şöyle der: “Mantıkî bir kesinlik formunu kolayca verebileceğimiz bu kanıt, ahlâk kanununun geçerliliğini tanımak için, Tanrı’yı var saymanın zorunlu olduğuna işaret etmez. Dolayısıyla, Tanrı’nın varlığına kendisini inandıramayan kimse, ahlâk kanununun yükümlülüklerinden kurtulmuş sayılmaz.”¹⁸ Böyle bir kimsenin vazgeçmek zorunda olduğu şey, Kant’a göre, ‘en yüksek iyi’nin gerçekleşebileceğine ilişkin düşüncedir. O, yine de, kendisini ahlâk kanunlarıyla bağlı sayacaktır; çünkü bu kanunlar herhangi bir amacı dikkate almadan kayıtsız şartsız buyururlar. ¹⁹

Esasında, Kant’ın, doğada bulunduğu katı determinizm ve zorunluluk karşısına koyduğu ve insanın özgürlüğünü var kılacak olan ahlâkta da amacı, tıpkı bilimdeki gibi sentetik a priori önermelere ulaşmak, dolayısıyla ahlâkî da tıpkı bilim gibi kurabilmektir. Ona göre, biz, bu kategorik buyrukları, yani hep “öyle davran ki” ile başlayan buyrukları yerine getirmekle varlık sebebimize uygun yaşamış oluruz. Varlık sebebimiz, ancak ahlâklı davranışlarda, aklın pratik alanda (ahlâk alanında) kullanılmasında, kısacası, aklın irâdeyi yönetmesinde anlamını bulur; gerçeklik kazanır. Böylelikle Kant, sırf akla dayanarak Tanrı, ruh ve kosmos’a ilişkin *teoloji rasyonel*, *psikoloji rasyonel* ve *kosmoloji rasyonel* olmak üzere üç tür skolastik metafizik yapmıştır. Başka deyişle, etik temellere dayanan bir teoloji ile Tanrı’nın, ruhun ve kosmosun var olması gerektiğini göstermiştir.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kant’ın ahlak anlayışına göre, elbette evrensel, nesnel bir ahlak mümkündür. Zaten, o, ahlakî da estetiği de bilim gibi kurmak, yani sağlam temellere dayandırmak, bu alanlarda da tıpkı bilimde aradığı ve bulunduğu sentetik a priori önermelere ulaşmak istemiştir. Nitekim ahlakta da belirlemiş olduğu üç temel maxim (1.Genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir ilkeye göre davran. 2. Bütün insanlığı kendinde ve başkalarında bir araç olarak değil, bir amaç olarak göreceğ gibi eyle. 3. Özgürlük idesine göre davran) kaynağı akıl olan ve yapısı gereği a priori olan ahlak yasasına (kategorik emperatif) dayanan, ahlakın genel geçerlik taşıyan bir bilim olmasını sağlayan a priori öğelerdir. Ona göre, ahlâklılık, sadece ahlak yasasına uyma niyetiyle davranışlarda bulunmaktır. Ahlak yasası, her akıllı şahsın vicdanının bir verisidir. Biz onu her türlü davranıştan önce, yasa halinde bir sorumluluk olarak vicdanen biliriz. Ona göre, biz, bu buyrukları

¹⁷ Immanuel Kant, *Critique of Practical Reason*, trans. by. L.W. Beck (Indiana Polis: Bobbs-Merill, 1956), 105; Heimsoeth, , *Immanuel Kant’ın Felsefesi*, 156.

¹⁸ Immanuel Kant, *The Critique of Judgement*, trans.by.James Creed Meredith (Oxford: Clarendon,1957), 119; Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, 35.

¹⁹ Kant, *The Critique of Judgement*, 119; Ayrıca bkz. Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, 35.

yerine getirmekle varlık sebebimize uygun yaşamış oluruz. Böylece, varlığımızın manası, ahlaklılıkta yani insanca davranışlarda gerçekleşir.

Kant'ı etkileyen iki yücelikten birisi, başının üstündeki yıldızlı gökyüzü, diğeri içerisinde hissettiği ahlak kanunudur. Kant diyor ki: "Bu ikinci yücelik, benim görünmeyen 'ben'imden, benim şahsımdan başlıyor, yani şahıs olarak akıllı bir varlık, saf pratik aklın süjesi olarak, kendi ben varlığımdan..."²⁰ Bu görünmeyen akılsal olan 'ben'in kendisi, gerçekten sonsuzluğu olan bir dünyada, anlayış kabiliyetinin ancak hissedebildiği bir dünyada meydana çıkar. Ahlak dünyasında, yani 'amaçlar ülkesi' nde ben kendimi duyu dünyasında olduğu gibi tesadüfler içinde değil, tam tersine genel ve gerekli olan bağlarla bağlanmış görürüm. İşte, ancak burada gerçek sonsuzluğu duyarım. İçimdeki ahlak kanununa baktığım an, benim varlığım bütün duyu dünyasından bağımsız, bir şahıs olarak, ahlakın otonom (özerk; özgür) dünyasına açılır. Önümde açılan bu dünyaya hiçbir teorik bilgi, teorik aklın hiçbir metafiziği ulaşamaz. Duyulur dünyanın şartları ve sınırları dışındaki bu dünya, sonsuza uzanan bir dünyadır. Ahlak dünyası, insanın iyiyi istemesinde, ahlaklı olmasında yani ancak yaptıklarında, ettiklerinde gerçekleşir. İnsan, akıl sahibi bir varlık olarak, kendisini, ahlak kanunlarını gerçekleştirmekle yükümlü görür. Bu, insana, kesin bir şekilde buyrulur. İnsan akıllı, insandan bunları gerçekleştirmesini ister; hem de real dünyada, birbirine bağlanan, birbirine dayanan insanların gerçek insanca bağlılıklarında, bir 'ide' olarak gerçekleştirmesini ister. Kant'a göre, insan, 'iyi'yi ister ve yaparken kendisini 'amaçlar ülkesi'nin, yani ahlak dünyasının bir üyesi olarak görür ve görmelidir de. Zira ahlak kanunu insana, insan olmayı buyuran bir kanundur. Şu halde, Kant, her şeyden önce, bizden insan olmamızı ve evrensel, nesnel bir ahlaka uygun olarak, insanca davranmamızı istemektedir.

Kaynakça

- Aydın, Mehmet. *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*. Ankara: Ümit Mtb., 1981.
- Erişirgil, Mehmet Emin. *Kant ve Felsefesi*. İstanbul: Eko Mtb.,1997.
- Heimsoeth, Heinz. *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. çev. Takiyettin Mengüşoğlu. İstanbul: İstanbul Mtb, 1967.
- Kant, Immanuel. *Critique of Practical Reason*. trans. by. L.W. Beck. Indiana Polis: The Bobbs-Merrill, 1956.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. çev. İoanna Kuçuradi. Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, Ankara: H.Ü. Yayınları, 1980.
- Kant, Immanuel. *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. çev. İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1995.
- Kant, Immanuel. *The Critique of Judgement*. trans. James Creed Meredith. Oxford: Clarendon Press, 1957.

²⁰ Heimsoeth, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, 120.